

העשרה¹

צמתים מרכזיים שגיבשו את התפיסה הציונית ואת פעילותה

מראשית ימיה של התנועה הציונית בסוף המאה ה-19 ועד לסוף מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1918 עברה תנועה זו דרך ארוכה. במהלך שנים אלה עמדה הציונות בפני אירועים והתפתחויות אשר השפיעו על דרכה. ניתן לחלק אירועים והתפתחויות אלה לשלושה סוגים עיקריים:

- ☞ התרחשויות ואילוצים היסטוריים עולמיים, אשר העם היהודי הושפע מהם.
- ☞ התפתחויות ואירועים הקשורים לעם היהודי בגולה.
- ☞ התפתחות הפעילות הציונית בארץ ישראל.

בפרק זה נתייחס בקצרה לגורמים בהם דנו בהרחבה במהלך הלימוד של יחידה זו, ונראה כיצד השפיע כל אחד מהם על גיבוש פעולתה של התנועה הציונית.

1. התרחשויות ואילוצים היסטוריים עולמיים

- ☞ **התנגדות לפעילות ציונית מצד חלק מממשלות אירופה:** חלק ממדינות אירופה אסרו על התנועה הציונית לפעול בתחומן. עובדה זו הקשתה על יכולתה של התנועה הציונית לפעול ביעילות בארצות אלה. רוסיה שבה חי הקיבוץ היהודי הגדול ביותר בעולם, גילתה יחס מעורב כלפי הציונות:
    - ✓ התרת פעילות שנועדה לעודד עליית יהודים לארץ ישראל: השלטונות הרוסיים היו מעוניינים בעזיבת היהודים. לפיכך הפעילות הציונית לא הופרעה בדרך כלל, כל עוד הציונות מיקדה את מאמציה בארגון עלייה לארץ ישראל.
    - ✓ התנגדות לעבודת ההווה: הסיוע שהגישה התנועה הציונית ליהודים במסגרת *עבודת ההווה*, עורר בקרב השלטונות הרוסיים חשד כי אין מדובר רק בתנועה לאומית יהודית, המרכזת את מאמציה בהעלאת היהודים לארץ ישראל, אלא בתנועה מעין לאומית הפועלת לשיפור מצבם של היהודים ברוסיה. חשד זה עורר את התנגדות השלטונות הרוסיים אשר החליטו לשבש את חופש הפעולה של הפעילים הציוניים במדינה. במסגרת זאת הוטלו מגבלות על כינוסים ציוניים, הוחרמו מסמכים, פעילים ציוניים נחקרו, נאסרו ונאלצו להתמודד עם מגבלות שהוטלו על יכולתם לנוע ממקום למקום.
  - ☞ **התנגדות האימפריה העות'מנית למפעל הציוני:** השלטון העות'מני גילה התנגדות עקבית לכל ביטוי של לאומיות בכל תחומי האימפריה, ובכלל זה גם בארץ ישראל. התנגדות זו השפיעה גם על התנועה הציונית. השלטון העות'מני דחה את מאמציו המדיניים של הרצל והפריע להתפתחותו של היישוב היהודי שחי בארץ.
  - ☞ **חולשתה של האימפריה העות'מנית והעניין שגילו מעצמות אירופה בארץ ישראל:** חולשתה של האימפריה העות'מנית והעניין שגילו מעצמות אירופה בנעשה בארץ ישראל עוררו בתנועה הציונית תקוות, שניתן יהיה לנצל קשיים אלה לקידום יעדיה. הנחה זו עמדה בבסיס תפיסתו המדינית של הרצל, אשר הובילה אותו למפגשיו עם הסולטן התורכי ועם הקיסר הגרמני. תקוות אלה התממשו, בסופו של דבר, רק בסוף מלחמת העולם הראשונה עם התפרקותה של האימפריה העות'מנית.
- יחד עם זאת, מצבה הבינלאומי של האימפריה העות'מנית אילץ אותה לחתום על הסכמי הקפיטולציות, אשר העניקו מעמד מיוחד לאזרחיהן של מעצמות אירופיות שונות שנמצאו בארץ ישראל. עובדה זו הקלה על עלייתם של יהודים לארץ ישראל ושהייתם בה, בתנאי שהיו אזרחיהן של המדינות האירופיות אשר היו חתומות על הסכמים אלה.

¹ פרק זה הוא פרק העשרה לספר "הלאומיות המודרנית וראשית הציונות" (יגאל משעול; היי סקול).

מלחמת העולם הראשונה: מלחמת העולם הראשונה העמידה את התנועה הציונית בפני התלבטות – באיזה מהצדדים לתמוך. תמיכה באחד הצדדים הלוחמים עשויה הייתה לקדם את יעדיה, אך עלולה הייתה לאיים על המפעל הציוני בחורבן. התלבטות זו גרמה לתנועה הציונית לבחור בניטרליות, אשר הסתיימה בשנת 1917 עם הצהרת בלפור.

הצהרת בלפור: לקראת סוף מלחמת העולם הראשונה הושם קץ להתלבטויותיה של התנועה הציונית, לאחר שמגעיו של ויצמן הובילו לפרסום הצהרת בלפור והביאו את התנועה הציונית לתמוך במעצמות ההסכמה, למרות הסיכונים שהיו כרוכים בהחלטה זו. ההחלטה הייתה קשורה בקשר הדוק לפרסום הצהרת בלפור. בהצהרה זו ביטאה בריטניה את הכרתה בשאיפות הציוניות בארץ ישראל. ההצהרה הקלה על התנועה הציונית את המשך דרכה, היות שהיא סיפקה לה בסיס ראשוני להקמת הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל בחסותה של מעצמה עולמית. בכך הצליחה התנועה הציונית להשיג מעין צ'רטר על ארץ ישראל, אותו לא הצליח הרצל להשיג בימי חייו.

2. התפתחויות ואירועים הקשורים לעם היהודי בגולה

תהליכי שינוי: בסוף המאה ה-19 נמצאו היהודים באירופה בעיצומם של תהליכי שינוי עמוקים אשר השפיעו באופן משמעותי על היהודים כפרטים וכחברה. תהליכים אלה אשר התרחשו בעיקר בארצות מרכז ומערב אירופה, נבעו מהמודרניזציה ומגורמים שונים הקשורים בה, ובהם האמנציפציה, החילון, חדירת ההשכלה, אימוץ תפיסות מהפכניות שרווחו בחברה הכללית, האנטישמיות ועוד.

אמנם, קצב חדירת המודרניזציה לארצות מזרח אירופה הייתה איטית יותר, אולם תהליכים אלה השפיעו גם על תודעתם של היהודים ברוסיה. יהודי רוסיה סבלו מקשיים ייחודיים נוספים שנבעו בעיקר ממדיניות השלטון, אשר פגעה ביכולתם להתפרנס. בנוסף סבלו יהודי רוסיה משני גלי פוגרומים, שפרצו בראשית שנות ה-80 של המאה ה-19 (הסופות בנגב) ובראשית המאה ה-20 (שהידוע מביניהם היה פוגרום קישינב).

השפעותיהם של תהליכים אלה שהתרחשו ברחבי יבשת אירופה היו מגוונות. הן גרמו לחלק מהיהודים לאמץ תפיסות שונות, וביניהן גם את התפיסה הלאומית היהודית.

מנהיגותו של הרצל: הרצל ייסד את התנועה הציונית, הצליח לגייס תמיכה המונית לרעיון הציוני, הניח את הבסיס הארגוני לפעולתה של התנועה ונתן דחיפה ראשונית לפעילות המדינית של התנועה.

החלטות באזל (1897): קונגרס באזל היווה את הכינוס הלאומי הראשון בהיסטוריה המודרנית של העם היהודי. הקונגרס קבע בצורה מפורשת את מטרתה של התנועה הציונית ואת האמצעים להשגתן. החלטות הקונגרס השפיעו באופן יסודי על דרכי פעולתה של התנועה הציונית בשנות פעילותה הראשונות.

פרשת אוגנדה (1903): בקונגרס הציוני שהתקיים בשנת 1903 הציג הרצל את הצעתה של ממשלת בריטניה להקים בית לאומי לעם היהודי באוגנדה שבמערב אפריקה, והציע לשלוח לאוגנדה משלחת אשר תחקור את אפשרויות ההתיישבות היהודית במקום. ההצעה גרמה למחלוקת עמוקה בתנועה הציונית והעמידה אותה על סף פילוג. בסופה של הפרשה דחתה התנועה הציונית באופן סופי את הרעיונות הטריטוריאליסטים. מאז לא הועלו עוד רעיונות טריטוריאליסטים משמעותיים על סדר יומה של התנועה הציונית.

המגעים המדיניים של הרצל והיעדר הישג מיידי: בימים בהם הנהיג הרצל את התנועה הציונית הוא הקדיש כמעט את כל מרצו לקבלת את הכרתה מהמעצמות העולמיות המרכזיות בשאיפותיה של התנועה הציונית (צ'רטר). אולם הרצל לא הצליח להציג הישגים מיידיים והדבר פגע במעמדו הפוליטי הפנימי בתנועה הציונית והחליש את עוצמתו של הזרם המדיני בה.

3. התפתחות הפעילות הציונית היהודית בארץ ישראל

- עלייה: עשרות אלפי היהודים שעלו בתקופה זו לארץ היוו חלק קטן מהעם היהודי. יחד עם זאת, תרומתן של העליות לגידול הדמוגרפי של היישוב היהודי הייתה ניכרת. היישוב היהודי גדל מ- 25,000 נפש בשנת 1881 ל- 85,000 נפש בשנת 1914 בקירוב (גידול של כ- 250% תוך פחות מ- 35 שנים). גידול זה הגביר משמעותית את חלקם היחסי של היהודים בקרב אוכלוסיית הארץ. חלק ניכר מעולים אלה בחרו להשתקע בארץ ממניעים אידיאולוגיים למרות קשיי החיים בה ולמרות התנגדות השלטון העות'מני. פעולתם החלוצית של עולים אלה תרמה להנחת התשתיות הנחוצות להקמת הבית הלאומי היהודי בתחומי ההתיישבות, הפוליטיקה, הביטחון, התרבות והחינוך.
- התיישבות: גידולו הדמוגרפי של היישוב היהודי בא לידי ביטוי גם בתחום ההתיישבות. חל גידול משמעותי בהתיישבות העירונית היהודית, קמה העיר העברית הראשונה, תל אביב, אשר כל תושביה היו יהודים. כמו כן קמו מעל 40 נקודות התיישבות חקלאיות חדשות. התרחבות ההתיישבות היהודית תרמה להנחת התשתית הכלכלית של היישוב היהודי המתגבש ולהרחבת השליטה היהודית על קרקעות בארץ.
- התארגנות פוליטית: בתקופה זו ניכרו התארגנויות פוליטיות ראשוניות. מפלגות הפועלים הסוציאליסטיות החלו את פעילותן והניחו את הבסיס האידיאולוגי והארגוני למערכת הפוליטית של היישוב היהודי (בשנות ה- 30 של המאה ה- 20 הגיעו המפלגות הסוציאליסטיות לעמדות בכירות בתנועה הציונית וביישוב היהודי בארץ ישראל).
- התארגנות ביטחונית: הקמת האגודות הביטחוניות הצביעה על נכונותו של היישוב היהודי לדבוק בהתיישבות בארץ למרות קיומם של קשיים שלא נצפו מראש. הקמתן של אגודות אלה הניחה את התשתית לארגונים ביטחוניים יהודיים, שקמו לאחר מלחמת העולם הראשונה, וסיפקו ליישוב היהודי המתגבש מיתוסים של גבורה והקרבה.
- החייאת השפה העברית: מפעל החייאת השפה העברית סייע בגיבוש התרבות הלאומית היהודית. נחיצותו של מפעל זה נבעה מהפערים התרבותיים שהתקיימו בין הקהילות היהודיות בתפוצות הרבות, ומהזדקקותה של הציונות לסמלים לאומיים משותפים לצורך הגברת הרגש הלאומי בקרב היהודים.
- הקמת מוסדות חינוכיים: היישוב היהודי הקים מוסדות חינוכיים דוברי עברית, מגן הילדים ועד לאקדמיה, שנהלו על ידי אנשי חינוך מקומיים. בכך הצליח היישוב היהודי להתנתק מגורמים חינוכיים יהודיים בגולה ולהניח תשתית לחינוך ציוני עצמאי בארץ ישראל.
- תמיכתו הכלכלית של הברון רוטשילד: תמיכתו הכלכלית רחבת ההיקף של הברון רוטשילד הצליחה להציל את היישוב היהודי בארץ ישראל, ובעיקר את המושבות החקלאיות מפני התמוטטות כלכלית.
- תמיכתו והכוונתו של המשرد הארצישראלי: המשرد הארצישראלי שהוקם ביפו קישר בין היישוב היהודי המתגבש לבין התנועה הציונית. התקציבים שהועברו מהתנועה הציונית למשרד זה אפשרו לו לסייע בקליטת העלייה, ברכישת קרקעות ובהקמת יישובים חדשים.